

Nora – Colm Tóibín
Anneke Bok
Vertalersgeluktournee 2016



Vertalen doe ik al een kleine dertig jaar en ik weet dus uit ervaring dat er vertalersgeluk bestaat in allerlei vormen. Voor mij bestaat het op één na grootste vertalersgeluk uit het oplossen van problemen. Ik heb eens een roman vertaald met veel anagrammen, en tjonge, wat gaf het een voldoening als ik weer een paar bruikbare vertalingen had gevonden. Dit vond plaats in het pre-internettijdperk, welteverstaan. Ik heb het laatste boek van Jerzy Kosinski vertaald, die heel veel allitereerde, en enkel met de letter S. Ik heb me voor een roman van Ron Rash moeten verdiepen in de bosbouw begin negentiende eeuw. Nooit geweten dat er zoveel soorten bijlen en zagen bestaan. En voor een nieuwe roman van Ron Rash, die juli 2016 verschijnt, *Boven de waterval*, hebben mijn collega en ik zes visdeskundigen ingeschakeld om gezamenlijk tot een verantwoorde vertaling van vier vissoorten te komen die alleen in de Appalachen zwemmen en hier dus geen naam hebben, anders dan de Latijnse. Allemaal zaken die enorme voldoening geven, omdat je voor de lezer het pad naar louter genieten van de roman effent.

Maar het grootste vertalersgeluk is wanneer je een schrijver van wereldklasse op je pad treft die je bewondert, wiens stijl je goed ligt en die glashelder schrijft, eenduidig. Zo'n schrijver is Tóibín.

Hij wordt als een van de belangrijkste Ierse schrijvers van onze tijd beschouwd en heeft een omvangrijk oeuvre op zijn naam staan, zowel fictie als non-fictie. Een aantal romans uit de afgelopen tien jaar: *De meester*, over een periode in het leven van de Amerikaanse romanschrijver Henry James; het pas verfilmde *Brooklyn*, over een jonge Ierse vrouw die in de jaren vijftig naar Amerika emigreert; de novelle *Het testament van Maria*, waarin we door de ogen van Maria terugkijken op de laatste periode van het leven van Jezus, en nu de prachtige roman *Nora*, die het naar mijn mening dubbel en dwars verdient om dit jaar de Europese Literatuurprijs te winnen.

Toch ben ik als vertaler van een groot deel van zijn werk totaal niet vooringenomen. Een vertaler is per definitie de meest kritische, trage en aandachtige lezer die een schrijver kan hebben. Een vertaler ziet alles in de tekst honderd keer uitvergroten, en leest de roman niet één keer, maar vele malen. Eerst de brontekst, dan mijn eerste ruwe vertaling en daarna nog eens de vertaling die ik uiteindelijk inlever. Dan komt de persklaargemaakte vertaling terug van de corrector en ga ik er nog eens met de stofkam doorheen. Tot slot komt de tekst nog een keer terug als zetproef. Wanneer je een roman dan voor de zoveelste keer leest en nog steeds vol bewondering bent voor de gelaagde opbouw, de sublieme stijl en de ingetogenheid waarmee het thema wordt uitgewerkt, dan is het met recht een fantastisch boek te noemen.

De roman opent met de volgende passage, een opmerking van een buurman tegen Nora, die pas weduwe is geworden:

‘Je zult wel schoon genoeg van ze hebben. Houdt die aanloop dan nooit op?’

Meteen zijn we in Enniscorthy, een kleine plaats in het zuidoosten van Ierland, waar Tóibín geboren werd. Het is eind jaren zestig. Nora's man, een geliefde leraar, is jong overleden, en zoals toentertijd in Ierland gebruikelijk was, krijgt de weduwe vele weken lang avond aan avond rouwbezoek van een of meerdere plaatsgenoten. Nora zit in de Ierse tang, zo ben ik het

voor mezelf gaan noemen. De combinatietang van medeleven en strenge sociale controle. Het is belangstelling die Nora moeilijk kan weigeren, maar ze beseft maar al te goed dat de gelegenheid te baat wordt genomen om haar huis eens goed van binnen te bekijken, om te controleren of het wel goed gaat met de kinderen – ze heeft twee studerende dochters, maar ook twee zoontjes van basisschoolleeftijd – en om te zien of de weduwe wel op de gepaste wijze rouwt. Nora, een vrouw die erg op zichzelf is en het sociale leven grotendeels aan haar man overliet, ervaart het als beklemmend en onvrij.

Bij een van de rouwbezoeken constateert ze dat ze de vrouw in kwestie – die de echte Tóibín-fan herkent als de moeder van de hoofdpersoon uit *Brooklyn* – al haar hele leven kent, zoals zoveel mensen in de stad, iemand die je groette, met wie je beleefdheden uitwisselde of een praatje maakte als er nieuwtjes waren. Ze kende haar hele levensverhaal en wist al waar ze op het kerkhof zou worden begraven. Nora observeert iets verder in het verhaal dat de mensen die haar op straat tegenkomen en condoleren, haar blijven aankijken totdat ze niet weet hoe snel ze weg moet komen. Er school iets hongerigs in de manier waarop ze haar hand vasthielden of haar aankeken. In die benauwende, beklemmende sfeer plaatst Tóibín het verhaal.

Het leven van Nora wordt dicht op de huid beschreven. De roman die u waarschijnlijk in drie, vier avonden leest of hebt gelezen, en die ik in drie, vier maanden heb vertaald, is een project geweest waar Tóibín een kleine veertien jaar mee bezig is geweest, vanaf voorjaar 2000. Met tussenpozen weliswaar, waarin hij onder andere *De meester* en *Brooklyn* en *Het testament van Maria* schreef. Stuk voor stuk boeken waarin verlies, rouw en ontheemdheid een belangrijke plaats innemen. Ook schreef hij twee verhalenbundels en tal van essays. Het is een ongelofelijk productieve schrijver. Maar altijd was er op de achtergrond dit boek, dat zich het moeilijkst liet schrijven omdat het op zijn eigen jeugd en op zijn eigen moeder gebaseerd is. Jaar na jaar vorderde het werk eraan.

Tóibíns vader overleed toen hij twaalf was. Zijn vader heeft model gestaan voor Maurice, het absente personage in dit boek. We zien hem alleen door de ogen van anderen. Wat een verlies hij voor zijn gezinsleden is, valt eigenlijk alleen tussen de woorden in te lezen, zoals de schrijver zelf zegt. Het is zijn bijna tastbare afwezigheid die dat duidelijk maakt. Toen de vader van Tóibín ziek werd, werden hij en zijn broertje maandenlang ver van huis ondergebracht bij een familielid. In die periode was er geen contact met hun moeder, die volkomen in beslag genomen werd door de ziekte en het sterven van haar man. Tóibín werd de stotterende, fotograferende Donal, een kind dat vooral observeerde en alles wat hij zag opsloeg.

Bij het schrijven van Nora vond Tóibín het moeilijk te bepalen vanuit welk gezichtspunt hij dat zou doen; dat van hemzelf zou te autobiografisch worden en hij vond bovendien dat de jongen, Donal, te jong was om als personage goed te kunnen uitdiepen. Misschien kwam het ook wel iets te dichtbij. Zijn enige constante bij het schrijven bestond uit het ouderlijk huis, de straten van Enniscorthy en de kust die, naar eigen zeggen, bijna als een personage fungeerden. Hij koos uiteindelijk voor het perspectief van de moeder, omdat er maar heel weinig Engelstalige romans zijn die de dood, rouw en verlies vanuit het gezichtspunt van de weduwe benaderen.

Niet alleen koos Tóibín een vrouwelijke hoofdpersoon, hij koos er ook voor haar tot een gecompliceerde, niet per definitie sympathieke vrouw te maken, zodat de lezer zich niet al te makkelijk met haar zou kunnen identificeren. Het schept wat afstand. Nora is sterk en

intelligent, geestig, afstandelijk, soms onaardig, wantrouwig, moedig en lastig, en komt als het nodig is als een leeuw op voor haar kinderen, maar is soms ook op een merkwaardige manier nonchalant in haar opvoeding. Haar beide zoons vertonen gedragsproblemen na de dood van hun vader – bedplassen, stotteren, nachtmerries – maar ze onderneemt niets om daar verandering in te brengen. Net zomin als ze zich erom bekommert hoe het voor haar zoons voelt om niet te weten hoe het met hun vader was en om geen contact met haar te hebben in de periode dat hij ziek was.

De aangrijpendste passage uit het boek is voor mij waarin ze terugblijkt op het sterven van haar man, die het in het ziekenhuis onder helse pijnen uitschreeuwde van ellende, terwijl de arts bleef weigeren om hem morfine te geven. Als katholieke Ierse kon ze daarna niets anders dan bidden dat het einde snel zou komen.

Nora moet dus een nieuw bestaan voor zichzelf zien op te bouwen. Na een tevreden periode als echtgenote, moeder en huisvrouw moet ze een baan buitenshuis aannemen en zien rond te komen van weinig geld. Er ligt provinciale verveling op de loer in een door priesters gedomineerd stadje, met hooguit wat kleinstedse rivaliteit. Ze moet opnieuw uitzoeken wie ze nu eigenlijk is. Dat gaat in kleine stappen. Zo besluit ze in een opwelling haar haar te laten verven om er aantrekkelijker uit te zien, maar durft dan amper meer over straat uit angst voor wat de mensen wel niet zullen denken. Ze verkoopt het zomerhuis, omdat ze niet tegen de herinneringen kan die daaraan verbonden zijn, en gaat haar huis opknappen.

Uiteindelijk hervindt ze haar eigen stem letterlijk, door zangles te nemen en in een koor te gaan zingen. Muziek wordt haar redding en uitweg uit het alledaagse. Ze ontdekt dat ze zich in de wereld van de muziek kan losmaken van wie ze tot dan toe was en kan loskomen van haar rol als vrouw en moeder. En om nog even terug te komen op de sociale controle: wanneer Nora besluit een pick-up te kopen, wordt ze vooral gehinderd door gedachten dat die zichtbaar zal zijn in huis en dat iedereen dan zo zijn oordeel zal hebben over haar frivoliteit en geldverspilling.

Wat ik tot nu toe verteld heb over *Nora* is nog maar de bovenlaag van het ogenschijnlijk simpele verhaal van een gecompliceerde weduwe die haar leven weer oppakt. Daaronder gaat grotere gelaagdheid schuil, zaken die *Tóibín* heel terloops, op een natuurlijke manier, bijna zijdelings, een rol laat spelen. De macht van de katholieke kerk in het dagelijks leven en op scholen, bijvoorbeeld. De eerste maanlanding, die we zien door de camera van Donal, die foto's maakt van de televisiebeelden. Over Charles Haughey, een uiterst omstreden politicus, die werd verdacht van wapenverkoop aan de IRA. We zien door Nora's ogen de eerste feministen op de televisie in een discussieprogramma; tot haar schrik ziet ze een van haar dochters in het publiek zitten. We horen over katholieken die de straat opgaan voor burgerrechten. Over Bloody Sunday, een zwarte dag in de Ierse geschiedenis: er worden charges met de wapenstok uitgevoerd en er wordt gericht geschoten op vreedzame betogers, met als resultaat veertien doden en talloze gewonden. Want zoals Nora zich probeert te ontworstelen aan het verstikkende klimaat van Enniscorthy, zo probeert het katholieke Noord-Ierland zich te ontworstelen aan de Britse overheersing.

Ik heb zelden een schrijver vertaald die met zo'n relatief eenvoudig woordgebruik zo'n grote zeggingskracht bereikt. Emoties worden niet dik aangezet of uitvergroot, maar juist opgeroepen door wat weggelaten wordt. Zijn stijl is subtiel en heeft een heel lichte toets. Als vertaler is het de kunst dat intact te laten en hem daarin te volgen. Ik hoop van harte dat ik erin ben geslaagd hem recht te doen, want dat is het allergrootste vertalersgeluk.